

ПРАВА НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКІ ПРОПОЗИЦІЇ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Цирфа Г.О. к.ю.н., доцент

Жуков Д. студент

факультет соціології і права НТУУ „КПІ”

В этой статье анализируется сущность и особенность «рационализаторского предложения» как объекта интеллектуальной собственности, рассматриваются отдельные проблемы и не урегулированные вопросы охраны и защиты этого объекта и указывается на отдельные нормы законодательства, которые требуют усовершенствования.

This article analyses the essence and the specialties of the "innovation proposal" as the object of the intellectual property; it also observes some problematic and non-regulated aspects of the security and protection of this object and points out the particular law regulations which needs to be improved.

У цій статті аналізується сутність і особливість «раціоналізаторської пропозиції» як об'єкта інтелектуальної власності, розглядаються деякі проблемні та не врегульовані питання охорони і захисту цього об'єкта і вказується на окремі норми законодавства, які потребують вдосконалення.

Ключові слова: раціоналізаторські пропозиції, технічна творчість, охорона прав на раціоналізаторські пропозиції, захист прав на раціоналізаторські пропозиції.

В Україні багато видатних особистостей, котрі залишили помітний слід у технічній творчості. Це винахідники і раціоналізатори, - відомі в Україні і зі світовим ім'ям, та немало і просто скромних людей, які думають нестандартно і своєю допитливою думкою та наполегливою новаторською працею вдосконалюють виробу, модернізують обладнання на підприємстві, що дає змогу підвищити технічний рівень та економічну ефективність виробництва, одержати позитивний ефект та перспективні можливості економіки розвиватися інноваційним шляхом. Багато таких особистостей і у Національному технічному Університеті «Київський політехнічний інститут». Це і наукові працівники, і викладачі, і студенти, більшість з яких мають звання «Заслужений винахідник НТУУ «КПІ». Результати їх винахідництва та раціоналізаторства впроваджує велика кількість підприємств і організацій на яких успішно функціонують різні технічні агрегати завдяки чому збільшується обсяг продукції, що сприяє розвитку промисловості України. Інтелектуальна творчість вчених НТУУ «КПІ» впроваджуються у новітню технологію України, країн СНД та відома усьому світові.

Об'єкти раціоналізаторської пропозиції поряд із таким важливим об'єктом як винахідництво підвищують техніко-технологічний рівень виробництва на підприємстві. А загалом, як свідчить досвід країн з розвинутою економікою,

інтелектуальна діяльність, здебільшого визначає і стратегію, і тактику соціально-економічного розвитку країни.

Як результат технічної творчості, раціоналізаторська пропозиція має окремі переваги навіть по відношенню до винаходів. І, як відомо, протягом багатьох років в нашій країні і у всьому колишньому Радянському союзі найбільш масовим об'єктом технічної творчості були раціоналізаторські пропозиції.

Слово «раціоналізація» походить від латинського слова «rationalis» («розумний»). Воно було відоме ще в Стародавньому Римі, де використовувалося для позначення розумних дій громадян у процесі забезпечення їх життєдіяльності.

За своєю сутністю раціоналізаторська пропозиція являє собою творче вирішення завдань, що має певний суспільно корисний ефект. Вона є об'єктом промислової власності, що в свою чергу є одним із видів інтелектуальної власності.

«Раціоналізаторська пропозиція» за законодавством України має своє визначення, зокрема, за ст. 481 Цивільного кодексу України (далі - ЦК) – це визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Суб'єктами прав на раціоналізаторську пропозицію є автор та юридична особа, якій ця пропозиція подана.

Автор раціоналізаторської пропозиції це фізична особа, творчою працею якої створено

рішення, яке визнано раціоналізаторською пропозицією. Для визнання особи автором раціоналізаторської пропозиції не має значення його вік і стан здоров'я.

У багатьох випадках автори мають співавторів. Це кілька фізичних осіб, спільною творчою працею яких створено раціоналізаторську пропозицію. Порядок користування на раціоналізаторську пропозицію, створену в співавторстві, визначається угодою між ними.

Законодавством визначено права автора та юридичної особи. Автор раціоналізаторської пропозиції має право на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана. Юридична особа, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, має право на використання цієї пропозиції у будь-якому обсязі[1].

Раціоналізація залучає до технічної творчості дуже велику кількість працівників, вона приносить користь підприємству, де працює раціоналізатор, і самому раціоналізаторові. За технічну творчість, працівники за законодавством мають право на певні переваги. Трудове законодавство встановлює додаткові права для працівників, які є авторами раціоналізаторської пропозиції (право на додаткову відпустку, на переважне залишення на роботі у разі скорочення чисельності та штату працівників тощо). На кожному підприємстві у колективному договорі повинні бути передбачені кошти для розвитку технічної творчості працівника.

Що ж до самої раціоналізаторської пропозиції, то законодавство встановлює для цього об'єкта певні вимоги і вони полягають у тому, що задля визнання пропозиції раціоналізаторською вона має відповідати таким критеріям:

- бути технічним або організаційним рішенням
- мати місцеву новизну;
- бути корисною.

Найважливішим елементом раціоналізаторської пропозиції вважається її *корисний ефект*. Пропозиція визнається корисною для підприємства, якому її подано, якщо її використання на цьому підприємстві в умовах, які існують, або мають бути створені відповідно до затверджених планів, дозволяє одержати економічний, технічний або інший позитивний ефект.

Інші, зазначені ознаки також важливі. Такий елемент як «*бути технічним та організаційним рішенням*» виконує роль

родової ознаки, має комплексний характер та означає, що:

- Пропозиція має містити конкретне вирішення завдання, а не просто його постановку. Раціоналізатор повинен у своїй пропозиції дати конкретні вказівки на те, що і як необхідно зробити, щоб одержати бажаний результат;
- Вирішення завдання повинно мати технічний, організаційний характер, тобто раціоналізаторська пропозиція повинна вирішувати практичне завдання за допомогою технічних організаційних засобів.

Місцева новизна раціоналізаторської пропозиції полягає в тому, що вона повинна бути невідомою на підприємстві. Новизну раціоналізаторської пропозиції визначають на певний період часу і тут застосовується поняття першості, а не пріоритету. Першість визначається датою надходження на підприємство правильно оформленої заявки на раціоналізаторську пропозицію.

Можна сказати, що на сьогоднішній день в Україні створена сучасна законодавча база щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності. І в більшості своїй вона узгоджується із загальноновизнаними на міжнародному рівні підходами до забезпечення охорони і захисту об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, з вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угоди TRIPS) Світової організації торгівлі. В рамках міжнародних вимог забезпечується реалізація основних положень законодавства України у зазначеній сфері. Однак гармонізація українського законодавства з нормативно-правовими актами ЄС у сфері інтелектуальної власності потребує значно більш тривалого періоду та здійснюватиметься згідно заходів, передбачених Програмою інтеграції України до Європейського Союзу[2].

Та, попри запровадження системи охорони прав інтелектуальної власності, кількість підприємств, організацій, у яких впроваджуються новітні корисні моделі і винаходи, поки що зменшується. Окремі статистичні дані наочно демонструють, що кількість винахідників та раціоналізаторів в Україні за роки незалежності значно скоротилась. Так, у Рекомендаціях парламентських слухань "Захист прав інтелектуальної власності в Україні:

проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування" зазначається, що недостатнє забезпечення правової охорони промислової власності в Україні було одним із чинників зменшення чисельності винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій. Порівняно з 1991 роком кількість винахідників і раціоналізаторів скоротилася більше ніж у 20 разів; промислові підприємства використовують майже у 8 разів менше винаходів. Усе це свідчить про нестабільність забезпечення сприятливих умов для винахідницької діяльності в Україні і недостатній рівень нинішньої системи створення генерації та використання винаходів. Таке становище пояснюється, головним чином, погіршенням матеріально-технічного і фінансового забезпечення діяльності у сферах науки і техніки[3].

Та слід зазначити, що саме коло відносин з приводу об'єктів інтелектуальної діяльності людини є таким, що найбільш стрімко розвивається, оскільки ці відносини безпосередньо пов'язані з розвитком технологій. Саме ця підгалузь права – інтелектуальна власність - найбільш часто зустрічається з новими явищами у матеріальному світі, які необхідно ввести у правове поле.

Але тим часом на сьогодні немає відповідного нормативного акту про раціоналізаторські пропозиції. Правове регулювання раціоналізаторської пропозиції здійснюється на підставі ряду нормативно-правових та підзаконних актів. Зокрема це: відповідні норми (ст.ст. 481 - 484) ЦК України; Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій в Україні. Проте, слід зазначити, що це положення (крім пунктів 54, 59, 60, 61, 62, 68 і 70) втратило чинність у частині правової охорони об'єктів промислової власності на підставі Указу Президента від 22.06.94, N 324/94 р.; Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затверджені наказом Держпатенту від 27 серпня 1995 року №131, Положення про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію, затверджене наказом Держпатенту від 22 серпня 1995 р № 129, «Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську діяльність на залізничному транспорті», затверджене наказом №73 Укрзалізниці від 31 березня 2004 р. На основі цього наказу, на виконання базових положень виданий наказ

№973 ЦЗ від 15 грудня 2004 р., що впровадив у дію «Примірний порядок визначення розміру та виплати нагороди авторам об'єктів права інтелектуальної власності на залізничному транспорті України»; Оглядовий лист Вищого господарського суду від 17 квітня 2006 року № 01-8/844 «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на промисловий зразок та прав на раціоналізаторську пропозицію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)».

Інтелектуальна власність часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживань, недозволеного використання, а відтак, потребує надійної ефективної правової охорони, що залежить від законодавства та фахівців, які працюють у судовій системі.

Адже збільшується кількість судових процесів, пов'язаних із об'єктами інтелектуальної власності; надсилаються скарги до органів державної влади, що здійснюють контроль за використанням об'єктів інтелектуальної власності, мають місце проблемні публікації, проводяться громадські слухання і різні конференції тощо. Тому особливу увагу як за кордоном, так і в нашій країні сьогодні приділяють проблемам охорони і захисту прав інтелектуальної власності. А раціоналізаторська пропозиція як і будь який інший об'єкт інтелектуальної власності потребують і охорони і захисту.

Що до понять «охорона» і «захист» у сфері інтелектуальної власності, вважаємо за необхідно зазначити, що вони не тотожні. Нажаль, на практиці дуже часто поняття захисту й охорони прав безпідставно ототожнюють.

Між тим, *правова охорона* за своєю суттю є системою спеціальних процедур, які спрямовані на дослідження відповідності певного об'єкту щодо його законодавчо закріпленим критеріям та ознакам, яким повинен відповідати обороноздатний об'єкт інтелектуальної власності. Якщо така відповідність державним органом встановлена, то заявник має право на отримання правоохоронного документу на об'єкт інтелектуальної власності.

Під *правовим захистом* інтелектуальної власності розуміється, перш за все, юрисдикційна діяльність органів державної, виконавчої та судової влади у сфері інтелектуальної власності, врегульована матеріальними та процесуальними нормами адміністративного, цивільного та кримінального права.

Захист прав авторів на раціоналізаторську пропозицію здійснюється:

- у судовому порядку;
- в адміністративному порядку;
- в адміністративно-судовому порядку.

У **судовому порядку**, як правило, розглядаються спори щодо авторства (співавторства) на раціоналізаторську пропозицію, про розподіл винагороди між співавторами, інші спірні питання, що виникають у зв'язку раціоналізаторськими пропозиціями. Основна маса таких спорів розглядається місцевими судами.

Спеціальним захистом є **адміністративний захист**, який здійснюється лише спеціальними органами у чітко встановлених законом випадках. За сферою дії цей вид захисту є обмеженим, тому що стосується лише певних питань.

Адміністративний порядок захисту передбачає, що справи розглядаються на основі спеціальної процедури, яка спрощена у порівнянні з судочинством. В адміністративному порядку здійснюють захист прав інтелектуальної власності такі державні органи як Державний департамент з інтелектуальної власності; Апеляційна рада Державного Департаменту, Антимонопольний комітет України та інші державні органи.

Останнім часом у режимі захисту прав інтелектуальної власності в Україні відбулися суттєві зміни. Сформовано організаційну структуру органів, які задіяні у правовій охороні, в тому числі, захисті прав інтелектуальної власності.

Це перш за все – *підкомітет з питань інтелектуальної власності* Комітету з питань науки і освіти у Верховній Раді України.

Виконавча влада також охоплює ряд установ, які забезпечують виконання різних функцій із охорони і захисту прав інтелектуальної власності:

- У складі Міністерства освіти і науки України з 2000 року діє *Державний департамент інтелектуальної власності*.

- До сфери управління Держдепартаменту входять державні підприємства «Український інститут промислової власності», «Українське агентство з авторських і суміжних прав», Інститут інтелектуальної власності і права.

Наукові дослідження проблем інтелектуальної власності здійснюються Науково-дослідним інститутом інтелектуальної власності Академії правових наук України.

Відповідні *функції із захисту прав інтелектуальної власності здійснюють*: Міністерство юстиції України; Міністерство внутрішніх справ України; Служба безпеки України; Державна митна служба України; Державна податкова адміністрація України; Антимонопольний комітет України; Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

У судовій владі, представленій судами загальної юрисдикції та спеціалізованими судами, запроваджено спеціалізацію суддів у сфері інтелектуальної власності.

Та все ж, на міжнародному рівні до України все ще ставляться вимоги, які стосуються зміни становища з правової охорони та механізму захисту прав інтелектуальної власності. Для їх реалізації необхідні як робота з удосконалення українського законодавства у цій сфері, так і комплексні зусилля з підвищення загального рівня правової культури у суспільстві. Функціонування у рамках правового поля має стати звичним для українця.

І тому на шляху вдосконалення законодавства з охорони і захисту інтелектуальної власності і зокрема такого об'єкта як «раціоналізаторська пропозиція» слід, на нашу думку здійснювати такі кроки:

- остаточне визначення порядку охорони прав на раціоналізаторські пропозиції;

- вдосконалення механізму захисту об'єктів інтелектуальної власності і, зокрема, раціоналізаторської пропозиції;

- подальший розвиток державної фінансової підтримки вітчизняних раціоналізаторів;

- залучення іноземного капіталу для фінансування проектів підтримки раціоналізаторів;

- всебічна підтримка Товариства винахідників і раціоналізаторів, яке діє ще з часів СРСР;

- спрощення процедури отримання свідоцтв на раціоналізаторські пропозиції;

- відображення у бухгалтерському обліку майнової оцінки прав інтелектуальної власності;

- визначення на законодавчому рівні адекватних винагород для авторів технічних розробок;

- вдосконалення системи охорони конфіденційної інформації тощо.

Вважаємо, що комплексне вирішення цих та інших, не перерахованих у цій статі проблем, які склалися на сьогоднішній день у

сфері прав інтелектуальної власності і, зокрема у сфері охорони і захисту раціоналізаторської пропозиції, може стати окремим джерелом поштовху до виходу України з економічної кризи, до вдосконалення системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, подальшого розвитку і вдосконалення технічної творчості та підвищенню міжнародного іміджу нашої держави.

Література:

1. Див.: Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV (статті 481, 483, 484) / Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 - 2003 р., № 40, стаття 356
2. Див.: Рекомендації парламентських слухань "Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування", ухвалених Постановою Верховної Ради України від 27 червня 2007 року N 1243-V. / Збірник указів Президента від 30.09.1992 - 1992 р., № 3
3. Див.: Там само.